

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.70>

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Попов Г.В.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
ORCID: 0000-0002-4928-2470

Попов Г.В. Кваліфікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в умовах особливого періоду.

У статті вказується, що економічна нестабільність, порушення логістичних ланцюгів та мобілізація ресурсів створюють нові ризики для вчинення кримінальних правопорушень економічного характеру. Особливо негативно на вказані правовідносини вплинуло повномасштабне вторгнення на територію нашої країни. Важливо підкреслити, що порушення у зазначеній сфері суттєво впливають на обороноздатність держави. Саме тому постає потреба у визначенні сучасних підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із господарською діяльністю, відповідно до норм чинного кримінального законодавства в умовах воєнного стану, а також особливого періоду.

Автор зауважує, що метою статті є аналіз актуальних аспектів кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в умовах особливого періоду та формулювання відповідних пропозицій до законодавства.

За результатами дослідження зроблено висновок про те, що окремі статті розділу VII КК України доцільно доповнити такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінального правопорушення в умовах особливого періоду. Мова, зокрема, йде про статті, якими встановлена відповідальність за: контрабанду культурних цінностей та зброї; незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; протидію законній господарській діяльності; протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); шахрайство з фінансовими ресурсами; умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції; незаконну приватизацію державного, комунального майна.

Також п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України пропонується доповнити словосполученням «особливого періоду» і викласти його у наступній редакції: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, особливого періоду, інших надзвичайних подій».

Ключові слова: кваліфікація, кримінальні правопорушення, господарська діяльність, воєнний стан, особливий період.

Popov G.V. Qualification of criminal offenses in the sphere of economic activity under the conditions of a special period.

The article states that economic instability, disruptions in logistics chains, and the mobilization of resources create new risks for the commission of criminal offenses of an economic nature. The full-scale invasion of our country has had a particularly negative impact on these legal relations. It is important to emphasize that violations in the specified area significantly affect the state's defence capability.

Therefore, there is a need to define modern approaches to the qualification of criminal offenses related to economic activity, in accordance with the norms of current criminal legislation under martial law and during the special period.

The author notes that the aim of the article is to analyse the current aspects of the qualification of criminal offenses in the field of economic activity during the special period and to formulate relevant legislative proposals.

Based on the research, the conclusion is made that certain articles of Chapter VII of the Criminal Code of Ukraine should be supplemented with a qualifying feature such as the commission of a criminal offense during a special period. This refers, in particular, to the articles that establish liability for: smuggling of cultural property and weapons; unlawful use of humanitarian aid, charitable donations, or free assistance for profit; obstruction of lawful economic activity; unlawful appropriation of property belonging to enterprises, institutions, or organizations; legalization (laundering) of proceeds of crime; misappropriation of budget funds, budget expenditures, or provision of budget loans without approved appropriations or in excess thereof; tax evasion; fraud involving financial resources; deliberate introduction into the Ukrainian market of hazardous products; illegal privatization of state or communal property.

It is also proposed to amend Paragraph 11 of Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine by adding the phrase "special period" and to state it as follows: "commission of a crime using the conditions of martial law, state of emergency, special period, or other extraordinary events."

Key words: qualification, criminal offenses, economic activity, martial law, special period.

Постановка проблеми. Зростання економічної нестабільності, порушення логістичних ланцюгів та мобілізація ресурсів створюють нові ризики для вчинення кримінальних правопорушень економічного характеру. Особливо негативно на вказані правовідносини вплинуло повномасштабне вторгнення на територію нашої країни. Важливо підкреслити, що порушення у зазначеній сфері суттєво впливають на обороноздатність держави. Саме тому постає потреба у визначенні сучасних підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із господарською діяльністю, відповідно до норм чинного кримінального законодавства в умовах воєнного стану, а також особливого періоду.

Мета дослідження полягає у аналізі актуальних аспектів кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в умовах особливого періоду та формулюванні відповідних пропозицій до законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Особливості кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності були предметом наукових досліджень таких вчених як: А.О. Винник, Б.М. Головкін, О.З. Мармура, В.Я. Тацій, С.О. Харитонов, І.М. Федулова, В.М. Ярошенко та інші. Однак, дослідження актуальних питань кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в умовах особливого періоду у національній науці поширеного характеру не набули.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі господарську діяльність частіше за все пов'язують з такими поняттями, як «економічний інтерес», «економічні потреби». При цьому потреби породжують інтерес і спрямований на виникнення та існування господарської діяльності. Таким чином економічні потреби та економічний інтерес виступають стимулом діяльності суб'єктів господарювання та одночасно є предметом суспільних відносин, що складаються в сфері господарської діяльності. Економічний інтерес, як явище та як наукова категорія існує лише тому, що він притаманний суб'єктам господарських відносин, і соціальний зв'язок між цими суб'єктами виникає та існує з приводу економічного інтересу [1, с. 436].

Родовим об'єктом вказаних правопорушень є суспільні відносини, що виникають в процесі виробництва всією сукупністю галузей господарства суспільного продукту, його розподілу та обміну, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, а також в процесі формування та виконання бюджетів від результатів господарювання. На рівні безпосереднього об'єкта, у разі завдання суспільно-небезпечним діянням шкоди основному та додатковому об'єктам, кваліфікуюче значення має лише шкода, що завдається основному безпосередньому об'єкту, суспільна небезпека від завдання шкоди додатковому об'єкту вважається нею врахованою і тому сукупної кваліфікації таке діяння не потребує [2, с. 96].

В залежності від змісту видового об'єкта кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності можна поділити на наступні групи: 1) кримінальні правопорушення в сфері нормальної підприємницької діяльності; 2) кримінальні правопорушення в сфері захисту інтересів кредиторів; 3) кримінальні правопорушення в сфері захисту інтересів акціонерів; 4) кримінальні правопорушення в сфері захисту інтересів споживачів товарів та послуг; 5) кримінальні правопорушення проти фіскальних інтересів держави; 6) кримінальні правопорушення проти інтересів держави в сфері обігу грошей; 7) кримінальні правопорушення проти інтересів держави в сфері обігу товарів; 8) кримінальні правопорушення проти інтересів держави в сфері приватизації [1, с. 438].

Характерним є те, що більшість кримінальних правопорушень VII розділу вчиняються виключно шляхом активних дій, які є різними в залежності від самого діяння (виготовлення підроблених грошей, контрабанда, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, шахрайство з фінансовими

ресурсами). Об'єктивна сторона окремих правопорушень може виражатись і в бездіяльності (умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) [2, с. 96].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 24 квітня 2003 року № 3 звертається увага на те, що можливість настання кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 202–205, 222 КК України, є додатковою гарантією діяльності держави у сфері правового регулювання економічних відносин і захисту конституційних прав осіб, які займаються господарською діяльністю, та засобом сприяння стабілізації національної економіки (п. 1).

Суди під час розгляду справ про господарські злочини повинні ретельно з'ясовувати, в якому значенні у відповідних статтях КК України вжиті терміни «господарська діяльність» і «підприємницька діяльність» та похідні від них – «суб'єкт господарської діяльності» і «суб'єкт підприємницької діяльності», «громадянин», «громадянин-підприємець» і «засновник», «власник» чи «службова особа» суб'єкта господарської або підприємницької діяльності тощо, оскільки від правильного розуміння значення цих термінів у конкретних статтях КК України залежить вирішення питання щодо наявності чи відсутності ознак складу злочину (п. 2) [3].

Необхідно зауважити, що серед усіх статей розділу VII КК України така кваліфікуюча ознака як «воєнний стан» наведена лише у ч. 3 ст. 201-2 КК України, яка встановлює відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Також у вказаному розділі КК України взагалі не зазначена така обставина як «особливий період» [4]. Так, відповідно до абз. 5 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій [5].

Крім того, згідно з ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Важливо підкреслити, що мобілізаційні заходи також поширюються і на економічну сферу. Так, у абз. 4 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [5].

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зауважила, що із системного аналізу зазначених норм вбачається, що поняття «особливий період» є значно ширшим, ніж поняття «період мобілізації людських ресурсів», а тому особливий період не закінчується у момент завершення мобілізації в Україні.

Особливий період діє в Україні з моменту оприлюднення Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Відповідного рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу Президент України не приймав, а тому дію особливого періоду не припинено [7].

За результатами аналізу наведеного можливо зробити висновок про те, що особливий період крім воєнного стану охоплює післявоєнний період, тобто період коли відбуватиметься відновлення усіх сфер суспільного життя, а особливо економіки нашої країни. Саме тому, вкрай важливим є дотримання чинного законодавства у сфері господарських відносин після закінчення бойових дій, що є запорукою побудови міцної та незалежної держави.

Необхідно підкреслити, що дотримання вимог законодавства у сфері господарських відносин є однією з передумов обороноздатності держави. Так, оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про оборону України») [8].

Суб'єкти господарювання можуть залучатися до оборонних заходів. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 16 Закону України «Про оборону України» підприємства, установи та організації усіх форм власності: виконують державні контракти (договори), укладені за результатами проведення оборонних закупівель, в тому числі проводять наукові дослідження та виконують розробки у сфері оборони, створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного резерву; здійснюють на договірних засадах виробництво і поставки Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам продукції, виконують інші роботи, надають комунально-побутові та інші послуги, що не передбачені державними контрактами (договорами) з оборонних закупівель.

Отже, доцільно окремі статті розділу VII КК України доповнити такими кваліфікуючими ознаками як вчинення кримінального правопорушення в умовах особливого періоду, що підвищить ступінь відповідальності суб'єктів правовідносин у вказаній сфері.

В межах представленого дослідження слід звернути увагу на співвідношення статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за шахрайство (ст. 190 КК України) та шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України). Так, згідно з ч. 1 ст. 190 КК України правопорушенням є заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство). Частиною 1 ст. 222 КК України передбачено, що кримінально караним є надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності [4].

Притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб суб'єкта підприємницької діяльності у разі встановлення їх вини у вчиненні шахрайства у сфері господарської діяльності є необхідним для забезпечення сталого функціонування правової держави у цілому, посідає важливе місце у правильній кваліфікації вчиненого злочину. Критеріями відмежування шахрайства у сфері господарської діяльності є відсутність такої ознаки, як безоплатність отримання майна або права на майно (певних майнових благ), зміст і спрямованість умислу осіб, мотиву, мети та моменту їх виникнення [9, с. 275].

Разом з тим, ч. 3 ст. 190 КК України передбачає відповідальність за шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, однак у ст. 222 КК України така кваліфікуюча ознака як воєнний стан відсутня. У зазначених статтях також не згадується про особливий період.

На даний час, при притягненні до кримінальної відповідальності за правопорушення передбачені розділом VII КК України воєнний стан можливо врахувати як обставину, що обтяжує покарання, однак така обставина як особливий період у ст. 67 КК України взагалі відсутня. Так, у п. 11 ч. 1 наведеної статті зазначається, що такими обставинами є вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Висновки. Враховуючи надзвичайну важливість дотримання вимог чинного законодавства у економічній сфері і в умовах відсічі збройної агресії, і після закінчення бойових дій, окремі статті розділу VII КК України доцільно доповнити такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінального правопорушення в умовах особливого періоду. Мова, зокрема, йде про статті, якими встановлена відповідальність за: контрабанду культурних цінностей та зброї; незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; протидію законній господарській діяльності; протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); шахрайство з фінансовими ресурсами; умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції; незаконну приватизацію державного, комунального майна.

Також п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України необхідно доповнити словосполученням «особливого періоду» і викласти його у наступній редакції: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, особливого періоду, інших надзвичайних подій».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харитонов С.О. Система кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Право і суспільство. 2023. № 6. С. 434–438.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 24 квітня 2003 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 264/6124/18 від 22 квітня 2021 року (провадження № 51-6162км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96545131> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
8. Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025 р.).
9. Готвянський І. Відмежування шахрайства в господарській діяльності від інших складів злочину. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 273–276.